

NEKATERE PARALELE V RAZVOJU DVOJINE V SLOVENŠČINI IN LUŽIŠKI SRBŠČINI

V prispevku se obravnavajo nekatere paralele med jezikovnim obnašanjem parnih samostalnikov tipa *roke*, *noge*, *starši* v lužiški srbščini in slovenščini ter nekatere podobnosti v razvoju in morfološki strukturi novih zaimkov za 1. in 2. osebo dvojine v obeh jezikih.

The article discusses some parallels between the linguistic behavior of nouns denoting paired items such as *roke*, *noge*, *starši* in Sorbian and Slovene and some similarities in the development and morphological structure of the new pronouns for 1st and 2nd person dual in the two languages.

Uvod

V prispevku bom skušala orisati nekatere paralele v razvoju slovnične kategorije dvojine v slovenščini in lužiški srbščini, in sicer predvsem glede števila (dvojine oz. množine) parnih samostalnikov in pa v zvezi z imenovalnikom 1. in 2. os. dvojin-
skih osebnih zaimkov.

Glede na to, da sta omenjena jezika edina živa slovanska jezika, ki še poznata dvojino, kar kličeta po tem, da se izkoristita za medsebojno primerjavo. Doslej se to, kot se zdi, ni pogosto dogajalo. R. Loetsch, avtor monografije o specifičnih inovacijah v lužiškosrbski dvojinjski fleksiji, naprimer omenja, da L. Tesnière, avtor lingvističnega atlasa in monografije, posvečenih slovenski dvojini, lužiške srbščine v svojem delu skorajda ni upošteval. Namenil ji je – po besedah Loetscha – 2 ali 3 omembe, pa še med temi so nenatančnosti, saj Tesnière npr. trdi, da pozna dvojino samo dolnja lužiščina (Loetsch: 13). Ne da bi se spuščala v izčrpno obravnavo tega vprašanja, naj omenim, da je sam Loetsch v svoji monografiji večkrat upošteval slovensko gradivo, enako H. Schuster-Šewc v svojem članku o nastanku lužiških glagolskih končnic za 1. os. dvojine v Logarjevem zborniku. O nekaterih paralelah v razvoju glagolskih dvojinjskih oblik v obeh jezikih piše tudi F. Mareš v Nahtigalovem zborniku.

Dvojinjske oblike obeh jezikov so bile obdelane z metodo jezikovne geografije. Za slovenščino je to delo opravil v dvajsetih letih L. Tesnière, lužiške dvojinjske oblike pa so bile opisane v sklopu lužiškega jezikovnega atlasa, zlasti v njegovem 11. zvezku, za katerega se je zbiranje gradiva končalo v šestdesetih letih. Tako gradivo kot metoda Tesnièrejevega atlasa sta v primerjavi z lužiškim seveda nekoliko zastareli, vendar je to delo – tudi spričo dejstva, da novejši podatki še niso ustrezno urejeni – še vedno dovolj zanesljiv vir; vendar neposredna primerjava podatkov obeh atlasov (ki je zaradi različnih pristopov in časovne razdalje možna le s pridržki) ni predmet pričujočega prispevka.

Tu se nameravam omejiti na opis pristopa k obstoju dvojine kot komponente slovnične kategorije števila, kot ga predstavlja avtor 11. zvezka lužiškega jezikovnega atlasa H. Fasske tako v samem atlasu kot v svojem članku (Fasske 1968),

na število parnih samostalnikov in na paralele pri nastanku in strukturi novih imenovalnikov osebnih zaimkov 1. in 2. os. dvojine v obeh jezikih.

Dvojina v lužiškem jezikovnem atlasu

Dvojina kot sestavina slovnične kategorije števila v lužiškosrbskih narečjih je opisana v 11. zvezku lužiškega jezikovnega atlasa (podnaslov *Morfologija – gramatične kategorije – paradigmatika samostalnika*) in pa v članku istega avtorja iz l. 1968. V uvodu v jezikovni atlas Fasske natančno pojasnjuje svoja izhodišča za odločanje o obstoju kake gramatične kategorije oz. komponent kake gramatične kategorije. Ta del je izredno zanimiv prav v zvezi z dvojino zato, ker pregled različnih del o dvojini kaže, kako različna so mnenja o obstoju, izginjanju oz. razpadu dvojine v kakem jeziku ali narečju.

Obravnavana morfoloških kategorij v lužiškem jezikovnem atlasu temelji na idejah praškega strukturalizma, vendar glede na to, da tudi znotraj tega teoretičnega okvira ni enotnosti, Fasske pojasnjuje svoje pojmovanje takih izrazov, kot so gramatična kategorija, opozicija, zaznamovanost, nevtralizacija itd.

Dvojina je znotraj kategorije števila pojmovana kot zaznamovan člen asimetrične opozicije množina : dvojina, kar je več ali manj sprejeto običajno pojmovanje, tako menijo npr. tudi Toporišič (1975, 1984: 207), E. Hamp, E. Naylor, Th. Stolz itd. Za vprašanje obstoja dvojine je posebno pomemben pojem »izguba relevantnosti«, ki ga Fasske razlikuje od nevtralizacije (SS: 14–16). Nevtralizacija je zanj sintagmatično pogojena odprava nasprotja med dvema členoma asimetrične opozicije. Pri nevtralizaciji nezaznamovana oblika v določenih položajih bodisi *mora* biti uporabljena namesto zaznamovane bodisi sta zaznamovana in nezaznamovana oblika uporabljani v določenih položajih promiscue. Tako se v nekaterih južnih narečjih gornje lužiščine uporablja bodisi oblika *woły* bodisi oblika *wołaj* tako v kontekstih s pomenom dvojine kot v kontekstih s pomenom množine – v takih primerih govorimo o fakultativnih variantah množine, dvojine kot komponente kategorije števila pa ni več.

Od nevtralizacije je treba ločiti fakultativno substitucijo, ki jo Fasske poimenuje s izrazom »izguba relevantnosti« (Relevanzverlust). Bistvo zaznamovane oblike asimetrične opozicije je v tem, da neodvisno od konteksta in zunajjezikovne resničnosti izraža določeno lastnost, ki jo nezaznamovani člen opozicije ne more eksplicitno izraziti. V določenih položajih se za izražanje ustrezne lastnosti vedno uporablja zaznamovana oblika in se raba nezaznamovane oblike v takih primerih čuti kot kršitev veljavne norme – take položaje Fasske imenuje relevantne. Relevantni položaji so torej področja rabe, v katerih zaznamovana oblika ohrani svojo relevantnost nasproti nezaznamovani obliki in ne more biti nadomeščena z nezaznamovano obliko.

V drugih primerih pa je nezaznamovani člen lahko uporabljen namesto zaznamovanega, ne da bi se spremenil pomen – to se zgodi tedaj, če je prisotnost razločevalne lastnosti v dovoljšnji meri nakazana s kontekstom ali z zunajjezikovno resničnostjo. Označevanje dvojnosti s pomočjo zaznamovane oblike dvojine je npr. v veliki meri redundantno, če je dvojnost jasna zaradi zunajjezikovne dejanskosti – npr. pri parnih delih telesa – ali zaradi konteksta – npr. ob števniku *dva*. V takih oko-

liščinah lahko izgubi zaznamovana oblika asimetrične opozicije svojo relevantnost nasproti nezaznamovanemu korelatu in je lahko fakultativno nadomeščena z le-tem. Ta pojav Fasske imenuje izguba relevantnosti. Kljub možnosti substitucije zaznamovanega člena z nezaznamovanim v položajih izgube relevantnosti opozicija zaznamovano : nezaznamovano ni nevtralizirana. Zaznamovani členi asimetrične opozicije ohranijo svojo razločevalno lastnost, tudi če obstajajo en ali več položajev izgube relevantnosti. To takoj opazimo, če skušamo uporabiti zaznamovano obliko v položajih, ko razločevalna lastnost ni prisotna, npr. dvojinško obliko v množinskem kontekstu. Dokler dvojina kot komponenta slovnične kategorije obstaja, to ni mogoče.

Nadomeščanje zaznamovanih oblik z nezaznamovanimi v nekaterih ali pa v vseh položajih ni izraz nevtralizacije, tj. odprave opozicije – ampak je izraz zmanjšane stopnje izkoristka opozicije. V relevantnih položajih zaznamovanega člena asimetrične opozicije je stopnja izkoristka te opozicije 100 %, v drugih položajih, kjer je zaznamovana oblika lahko nadomeščena z nezaznamovano, pa stopnja izkoristka upada skladno s številom substitucij. Dvojina npr. ohranja v dolnjelužiških in prehodnih narečjih svojo relevantnost proti množini v vseh položajih razen (pa še to redko) pri parnih samostalnikih, kar torej pomeni, da ponavadi ni nadomeščena z množino. Na JV budišinskega narečja pa dvojina nima nobenega relevantnostnega položaja, to pomeni, da je lahko v vseh položajih nadomeščena z množino. In vendar tudi v takem primeru dvojina še obstaja, saj – če je uporabljena – ima še vedno specifičen pomen dvojine.

Bistvena razlika med nevtralizacijo in fakultativno substitucijo (tj. izgubo relevantnosti) zaznamovanega člena neke opozicije z nezaznamovanim korelatom je v tem, da pelje nevtralizacija v vseh položajih k odpravi kategorije (oz. izgubi razločevalne lastnosti), medtem ko izguba relevantnosti zaznamovanega člena ne pomeni odprave opozicije, pa čeprav se pojavlja v vseh možnih položajih.

Opis obstoja dvojine v lužiškem atlasu je sinhron in priznava obstoj neke komponente slovnične kategorije, dokler le-ta – če se pojavlja – ohranja svoj specifičen pomen. Seveda pa se različna območja lužiščine razlikujejo tako po številu relevantnih položajev kot po pogostnosti, s katero lahko množina ob izgubi relevantnosti dvojino nadomešča. Zato avtor ob opisu posameznih narečnih območij določa položaje, v katerih dvojina relevantnost ima, in položaje, v katerih je nima.

Mnoge dosedanje obravnave dvojine so imele ponavadi zgodovinsko optiko in so tradicionalno (vsaj v slovanskih jezikih) imele za popolno ali neokrnjeno dvojino tako rabo, kot jo predpostavljajo za praslovanščino in nahajajo v stari cerkveni slovanščini. Zato npr. Belić govori, da v slovenščini »dvojina, ki se uporablja samo v številski konstrukciji, z drugimi besedami, v določenih izrazih – ni prava dvojina; dvojina, ki se nikoli ne uporablja morfološko v rod. in mestn. in v narečjih v daj. in orodn. – ni sintaktična dvojina« (71). Na drugem mestu (89) Belić meni, da »pri Trubarju že ni bilo več pravega občutka anaforične dvojine kot sintaktične kategorije« in sicer zato, ker tedaj, ko govori o dveh osebah, včasih uporablja dvojinške oblike včasih pa množinske. Če bi opisovali to stanje s sinhronega gledišča, bi govorili o izgubi relevantnosti in substituciji z nezaznamovano množino v določenih položajih.

Seveda pa lingvogeografska predstavitev posameznih narečnih območij, v katerih se relevantni položaji dvojine od območja do območja spreminjajo, kaže na postopno izgubljanje relevantnih položajev in se diahrono interpretira kot postopno izginjanje dvojine.

Obstoj dvojine v lužiskosrbskih narečjih lahko povzamemo (Fasske 1968, Michałk 1985): skoraj na vsem območju lužiških narečij obstaja dvojina kot sistem-ska komponenta kategorije števila, ki se razlikuje od korelativnih množinskih oblik s pomočjo posebnih morfoloških sredstev. Le v manjšem predelu najjužnejših narečij je dvojina kot morfološka komponenta kategorije števila odpravljena. Posamezne »dvojinske« oblike, ki se tu sem ter tja pojavljajo (pogosto oblikovno nekorektno), so fakultativne variante množine, npr. *tri wołaj*.

V narečjih, ki dvojino imajo, je le-ta v smeri sever – jug z naraščajočo pogostnostjo lahko nadomeščana z množino: za izražanje dvojnosti se lahko uporabi tudi množinska oblika. Glede na različne položaje izgube relevantnosti se lužiško jezikovno območje deli na

- a) narečja, kjer je relevantnost dvojine ohranjena v vseh položajih
- b) narečja, kjer relevantnost dvojine ni ohranjena v vseh položajih.

K prvi skupini sodi večina dolnjelužiških in prehodnih narečij. Tu je dvojina ohranila svojo relevantnost v vseh samostalniških sklonih kot tudi v atributu in predikatu. V tem območju je relevantnost izgubljena le pri parnih samostalnikih, vendar je nadomeščanje dvojinskih oblik z množinskimi redka. V 11. zvezku lužiškega atlasa navaja avtor npr. 53 krat *mě se ruce tšěsotej* (dv.) in le 5 krat *mě se ruce/ruki tšěsu* (mn.). Podobna razmerja so za *mojej wušy/wuši bólitej – moje wuši bola* (SS:20).

Gornjelužiško območje je razdeljeno na več pasov. V SZ delu tega predela izgublja dvojina postopoma (od SZ proti JV) en položaj relevantnosti za drugim, hkrati pa raste število substitucij z množino. V prvem pasu je izgubljen položaj relevantnosti pri parnih samostalnikih, to pomeni, da se parni samostalniki skoraj vedno uporabljajo v množini, npr. *mje nohi bola* (SS: 20), dalje je položaj relevantnosti izgubljen v predikatu in atributu, nato pa v odvisnih sklonih samostalnika, tako da se dvojina dosledno uporablja le v imenovalniku samostalnikov.

V JV delu gornjelužiških narečij je lahko dvojina nadomeščena z množino v vsakem položaju, območja se razlikujejo le glede pogostnosti te nadomestitve. Z množinskimi oblikami je lahko nadomeščen celo imenovalnik ob števniku *dwaj/dwa* oz. zaimku *woběj/wobě*, npr. *dwaj psy – dwaj psaj*. Tu dvojina še obstaja, nima pa niti enega položaja relevantnosti več.

Iz te slike Fasske izvaja naslednje sklepe: nadomeščanje dvojine z množino se je začela v kontekstu pomena parnosti. Nadaljevalo se je v položaju atributa in predikata in nato v odvisnih sklonih samostalnika (Fasske 1968: 39).

Parni samostalniki v slovenščini

Glede na to, da ima lužiščina del narečij, kjer se parni samostalniki uporabljajo v dvojini, je v tej lastnosti podobna stari cerkveni slovanščini (Belić: 17–19. Belić imenuje dvojino parnih samostalnikov *prosta dvojina*). Na podlagi lingvogeograf-

ske slike pa je tudi vidno, da je v lužiščini prvi položaj, kjer dvojina izgubi relevantnost, ravno kontekst parnih samostalnikov. To dejstvo je bilo ugotovljeno tudi za druge slovanske jezike, npr. za ruščino (Iordanskij: 17). Glede na to, da v slovenščini ni – kolikor je znano – nobenega narečja, kjer bi se parni samostalniki praviloma uporabljali v dvojini, temveč se praviloma uporabljajo v množini, medtem ko je dvojina v mnogih narečjih ohranila relevantnost tako v predikatu kot v atributu, pa tudi v imenovalniku in daj. ter orod. samostalnikov in v zaimkih (poleg Tesnièrjevega atlasa mnogi opisi sodobnih narečij, prim. tudi Logar: 101), bi lahko trdili, da tista slovenska narečja, ki imajo največ relevantnih položajev dvojine, in pa slovenski knjižni jezik, ustrezajo približno prvemu pasu gornje lužiščine, in nato iskali ustrezna območja tudi v drugih pasovih, kjer je relevantnih položajev manj.

V Tesnièrjevem atlasu ni nobenega zemljevida, ki bi bil posvečen posebej parnim samostalnikom. Glede na to, da njegov učitelj A. Meillet parnim samostalnikom pri dvojini ni pripisoval tako ključne vloge kot mnogi drugi jezikoslovci (Iordanskij: 5), morda tudi Tesnière ni imel za potrebno, da bi jih posebej obravnaval.

J. Toporišič meni podobno kot H. Fasske, da se množinske oblike namesto dvojninskih uporabljajo zato, ker je v takih primerih (tj. ko je govora o rokah, nogah itd. enega človeka) jasno, da gre za dva predmeta. Tako stanje je zanj še en dokaz za to, da je množina nasproti dvojini slovnično nezaznamovana (Toporišič 1984: 207):

»Množinska oblika samostalnika se v enakih pogojih (tj. v primerih, ko je jasno, da gre za dva predmeta – op. A. D.) rabi tudi namesto dvojninske. Tako pri tipičnih parih, npr. za levi in desni istofunkcionalni del telesa (*roke, noge, obrvi, oči, ušesa, nosnice, bedra, kolena, lahti, peruti ...*), za dela oblačila ali naprave (*rokavi, hlačnice, nogavice, rokavice, naušniki, nakomolčniki – drsalke, uhani*); enako je pri bioloških ali funkcijskih parih: *starši, dvojčki, lastovke, voli, konji, krave* (v pomenu 'oče in mati; otroka, rojena ob istem času; samec in samica; ksebni (levi) in odsebni (desni) vol' ...). Iz takih primerov sklepamo, da je množina nasproti dvojini slovnično nezaznamovana« (prim. tudi Toporišič 1975).

Zdi se, da govori v prid razlagi, da gre v teh primerih za fakultativno substitucijo zaznamovane dvojine z nezaznamovano množino, pri čemer pa se specifični pomen dvojninske oblike ohranja, dejstvo, da v slovenščini pri parnih samostalnikih seveda ni nemogoče uporabiti dvojine, tudi kadar so uporabljeni brez števnik *dva, dve*. Možna je npr. izjava: *Tu sta moji roki, ki bosta vedno delali za vas*. Je pa taka raba redka.

Medtem ko je tudi v starejših lužiških besedilih že mogoče opaziti rabo parnih samostalnikov v množini (Jenč 1968, Ermakova 1970: 82–87), vendar ob dvojini, je ta za slovensko dvojino značilna poteza bila polno razvita že v 16. st. Na to nam kažejo besedila protestantov. V njih se pojavljajo parni samostalniki in tudi atributi in predikati ob njih v množini. Te oblike so množinske tako po pomenu kot po obliki. Izjema je samostalnik *oči*, ki je po obliki izvorno dvojninski (prim. tudi SS: 20).

Tu bom navedla nekaj zgledov iz sodobnega slovenskega standardnega prevoda (1997) ter iz Dalmatinovega prevoda Biblije (1584), kjer nastopajo parni samostalniki v množini:

Jaz nisem vreden, da bi mu nosil sandale. (Mt 3, 11)

Jeft nešim sadoſti vrejden, njegove Zhreule noſſiti.

Njegove oči so kot golobi. (Vp 5,12)

Njegove ozhy ſo kakor Golobje ozhy.

Njegove roke so zlati obročki. (Vp 5, 14)

Njegove roke, ſo kakor slati parſtani.

Njegove noge so alabastrni stebri. (Vp 5, 15)

Njegova golena ſo kakor Marmelnovi stebri.

Tako kot v sodobni slovenščini pa se ti samostalniki uporabljajo tudi v protestantskih besedilih v dvojini, če stoji pred njimi *dva*, *dve* ali *oba*, *obe* – saj gre tu za drug položaj, namreč za zvezo števnik *dva/dve* in samostalnika.

Bolje je zate, da prideš pohabljen ali hrom v življenje, kakor da imaš obe roki ali nogi. (Mt 18, 8)

Tebi je bulſhe, de hrom ali kruleu greſh v'leben, kakor de bi dve roki ali dve nogi imel.

Bolje je zate, da prideš z enim očesom v življenje, kakor da imaš dve očesi. (Mt 18, 9)

Tebi je bulſhe, de s'enim okum greſh v'leben, kakor de bi dve okej imel.

Sledovi o tem, da se je v starejših obdobjih slovenščine – tako kot v delu lužiških narečij, v stari cerkveni slovanščini in domnevno praslovanščini – uporabljala pri parnih poimenovanjih dvojina, so v slovenskih besedilih zelo skromni. Mednje sodijo:

1. dvojske oblike instrumentala samostalnika *oči* (ter ujemajočega se pridevnika) v Brižinskih spomenikih (prim. tudi Ramovš: 77): *pred bosima ozima* (BS II. 27, 75, 86); *pred Tu(o)ima osima* (BS III. 55).

2. ista oblika – torej instrumental dvojine samostalnika *oči* – v protestantskih besedilih. Atribut je včasih v dvojini včasih pa v množini (prim. tudi Ramovš: 77): *de s'ozhima nevidio* (Jn 12, 40); *pred Boshjima ozhima* (Gmain Predg. VII); *Tedaj ſim jeft pred njegovimi ozhima poſtala, kakor ta, katera myr najde*. (Vp 8, 10)

Vendar se najde v protestantskih besedilih tudi že množinska oblika instrumentala tega samostalnika:

Inu tu je zhudnu pred naſhimi ozhimi. (Mt 21, 42)

Čeprav se obstoj in raba dvojine omenja v slovnica slovenskega jezika od Bohoriča naprej, pa je bil Kopitar, kolikor mi je znano, prvi, ki je opozoril na posebnost v zvezi s parnimi samostalniki, pri čemer je njegov opis nadvse sodoben. Na str. 218 svoje slovnice pravi (moj prevod): »Dvojina se uporablja, kadar je govora o dveh osebah ali predmetih. Vendar ko govorimo o nogah, rokah, očeh, ušesih in drugih dvojnih delih telesa, uporabljamo plural, morda zato, ker se število teh delov razume samo po sebi. Če je potrebno opozoriti na število, je mogoče reči: z obema nogama, rokama, očesoma, ušesoma.«

Zanimiv pa je v slovenščini verjetno novejši nasproten razvoj, ko se uveljavlja pri samostalnikih tipa *starši*, tj. takih samostalnikih, ki pomenijo tipičen par oseb, ob množinski tudi dvojinska oblika. Medtem ko v protestantskih besedilih – kot se zdi – ta samostalni nastopa vselej v množini, pa v sodobnem jeziku mnogokrat naletimo na dvojinsko obliko *starša*. O tem priča tudi SSKJ, ki prinaša obe obliki.

Četudi je tudi pri tem samostalniku jasno, da gre za dve osebi, pa se dvojinske oblike zelo verjetno uveljavljajo zato, ker pri tem samostalniku ne gre za organ iz dveh enakih delov ali za dva predmeta, ampak za dve osebi, ki lahko govorita o sebi ali sta nagovorjeni, kar pomeni, da se lahko tedaj uporabljajo dvojinske oblike, npr. *midva (z očetom) tega ne dovoliva*. Namesto samostalnika *starši* pa pogosto nastopa zveza *oče in mati* in tedaj spet kongruenčne besede nastopajo v dvojini, npr. *oče in mati tega ne dovolita*. Analogno s takimi zvezami se uveljavlja *starša mi tega ne dovolita*. Podobno se obnašajo tudi samostalniki *dvojčki/dvojčka* in poimenovanja zakoncev *Darovci/Darovca*.

Nove oblike dvojinskih zaimkov

Tako v slovenščini kot v lužiški srbščini so se izoblikovale nove oblike za imenovalnik 1. in 2. os. dvojinskih osebnih zaimkov: sle. *midva, vidva* in različne oblike v narečjih, ki pa so izpeljane iz teh oblik (Ramovš: 84–85); g. luž. *mój, wój*; d. luž. *mej, wej*.

Četudi na videz med temi oblikami ni kake velike podobnosti, pa se zdi, da lahko v mehanizmu nastanka ali vsaj v interpretaciji teh oblik opazimo paralelizem.

Za praslovanščino se domneva, da je v 1. os. dvojine imela osebni zaimek **vě*, izpričan tudi v stcsl. in v starejših obdobjih nekaterih drugih slovanskih jezikov. Medtem ko v slovenščini ni naslednice te oblike niti v starih besedilih niti v narečjih (Ramovš: 84–85), pa je v lužiščini izpričana v starejših besedilih kot *wi* (Loetsch: 94). Vendar med to obliko in novimi oblikami ni povezave.

Glede izvorne oblike osebnega zaimka 2. os. dv. v praslovanščini ni enotnega mnenja. V stcsl. nastopata obliki *va* in *vy* (Diehls: 214). Interpretacija teh dveh oblik je različna. Medtem ko mnogi jezikoslovci vidijo izvorni dvojinski zaimek v obliki *va*, v obliki *vy* pa že znamenje pluralizacije (Ramovš: 84–85, Iordanskij: 16–17), pa je Decaux postavil hipotezo, da je izvorni psl. dvojinski zaimek *vy*, ki je homonimen množinskemu. Oblika *va* je verjetno nastala kasneje. To hipotezo je sprejel Vaillant (454 in dalje), upošteval jo je tudi Loetsch (62–63), v novejšem času pa tudi M. Snój v Slovenskem etimološkem slovarju. Vsekakor ta hipoteza lepo pojasnjuje zglede iz starejših slovenskih in lužiških besedilih, kjer imamo ob zaimku *vy* dvojinsko glagolsko obliko:

Slovenščina:

Vi sta, ste, sta, Vos duo, duae, duo estis (Bohorič: De Verbo, 102); *Vy nevesta, kaj profsita* (Dalmatin: Mr 10, 36)

Lužiščina:

wy wistai a wiritai; wy ... stai dalai (Warichius, cit. po Loetsch: 59); *wy widzитай a schlyschитай* (Frentzel, cit. po Loetsch: 59); *wy staj ... nječinitaj; wy, Lamechowi žoni, poslušajtej* (1728, v Loetsch: 60).

Ta homonimnost dvojinskega in množinskega osebne zaimka 2. osebe je vplivala na to, da je tudi zaimek za 1. os. mn. lahko bil uporabljen v dvojinskem pomenu. O tem pričajo zveze zaimka 1. osebe množine z glagolom v dvojini v starejših besedilih:

Lužiščina:

*Tehdy pschistupischtaj knjemu Jakob a Jan, taj βynaj Zebedeuβowaj, a džeschtaj: Mischter, my chzemoj so, schtož moj proβysž budžemoj, ty by namaj cžiniš. Won pak džesche knimaj; Schto chzetaj woj, so bych ja wamaj sžiniš? (1728, cit. po Er-makova: 101). Loetsch (60) prinaša še nekaj zgledov iz istega besedila, kjer nastopa zaimek 1. os. v množini, glagolska oblika pa v dvojini: *my njebudžemoj; my njemóžachwi.**

Slovenščina:

Tedaj sta k'njemu prišhla Iacobus inu Ioannes, Zebedeova Synuva inu sta djala: Mojster, my hozheva, de nama sturišh, kar te bova prof sila. On je k'nyma djal: Kaj hozheta, de bi ješt vama sturil? (Dalmatin: Mr 10, 35); Mi sva, sve, sva, Nos duo, duae, duo sumus (Bohorič: De verbo 102).

Seveda taka homonimnost dvojinskih in množinskih zaimkov za ohranitev dvojine kot posebne komponente kategorije števila ni bila ugodna. Zdi se, da sta oba jezika to zadrego rešila s tvorbo novih oblik dvojinskih osebnih zaimkov, ki so izpričane že v najstarejših besedilih obeh jezikov in so se razlikovale tako od starih dvojinskih kot od množinskih zaimkov, in sicer, kot že omenjeno: sle. *midva, vidva* (in različne izpeljanke v narečjih); g. luž. *mój, wój*; d. luž. *mej, wej*.

O zgodovini slovenskih oblik so pisali Tesnière (259 in dalje), Ramovš (84–85) in Belić (77 in dalje), pa tudi Decaux (96) in Loetsch (65–66). Medtem ko je Tesnièrejeva razlaga malo verjetna, pa se vsi ostali strinjajo, da gre za zelo jasen in transparenten aglutinoiden tip tvorbe, le da Belić in Ramovš mislita, da sta tako *mi* kot *vi* že pluralni obliki, medtem ko Decaux meni, da je *vi* dualen, vendar homonimen pluralnemu – element *dva* pa seveda obe obliki uvršča pomensko in oblikovno v dvojino. Vsekakor se obe obliki lahko interpretirata kot sestavljeni iz pluralnega elementa *mi, vi* in dualnega elementa *dva*. Tak tip tvorbe dvojinskih oblik v svetovnih jezikih ni redek, najdemo ga tudi v litovščini (Stolz: 479–480).

Tudi o zgodovini lužiških oblik je več hipotez. Dve povzema Loetsch (61–62), skupno jima je to, da nova lužiška zaimka izvirata iz *my* in *vy* oz. njunih fonetičnih variant, ki jima je bila dodana končnica z elementom *-j*, ta pa se je v lužiščini razvil kot specifična dualna končnica. Razlaga Schuster-Šewca (1988 in 1989) sicer izhaja iz glagolskih končnic, vendar tudi njegova razlaga ne nasprotuje končni interpretaciji novih zaimkov, kot sestavljenih iz pluralnega elementa, ki mu je dodan specifičen dualni element.

V obeh jezikih sta se izoblikovala nova dvojinska zaimka za im. 1. in 2. osebe, ki ju je (ne da bi se spuščali v konkretno pot njunega nastanka) mogoče interpretirati kot sestavljena iz množinskega elementa in dvojinskega elementa: sle. množina + *dva*; luž. množina + *-j*. To je v smislu strukturne ikoničnosti zelo lep zgled za to, da

so pomensko zaznamovane oblike tudi oblikovno zapletenejše izražene (Stolz: 481, Mareš: 207).

LITERATURA

- A. BELIĆ, 1932: *O dvojini u slovenskim jezicima*. Beograd.
- A. BOHORIC, 1584: *Arcticae horulae succisivae*. Mladinska knjiga & R. Trofenik. Ljubljana 1970 (Monumenta litterarum Slovenicarum 7).
- J. DALMATIN, 1584: *Biblia*. R. Trofenik & Mladinska knjiga. Muenchen 1968 (Geschichte, Kultur und Geistesleben der Slowenen III.).
- E. DECAUX, 1953: Le nominatif duel des pronoms personnels polonais. *Revue des études slaves* XXX (1-4). 95-97.
- A. DERGANČ, 1988: On the History of Dual in Slovene and Russian. *Wiener slawistischer Almanach*. Bd. 22. 237-247.
- 1993: Spremembe nekaterih dvojninskih oblik in zvez v slovenščini in ruščini. *Slavistična revija* 41. 209-218.
- 1994: Some Specific Features in the Development of the Dual in Slovene as Compared to other Slavic Languages. *Linguistica* XXXIV/1. Mélanges Lucien Tesnière. 71-80.
- DIEHLS, 1932: *Altkirchenslavische Grammatik*. I. Teil. Heidelberg.
- M. I. ERMAKOVA, 1970: Dvojstvennoe čislo v serbolužickih jazykah (na materiale pamjatnikov XVI-XVIII vv.) *Issledovanija po serbolužickim jazykam*. Ur. L. E. Kalnyn'. Moskva. 44-110.
- H. FASSKE, 1968: K prašenju duala a k frekwency jeho zastupowanja přez plural. *Lětopis instituta za serbski ludospyt w Budyšinje*. Rjad A-řeč a literatura. Č. 15/1. 12-47.
- E. P. HAMP, 1975: On the dual inflexions in Slovene. *Slavistična revija* 23/1. 67-70.
- A. I. IORDANSKIJ, 1960: *Istorija dvojstvennogo čisla v ruskom jazyke*. Vladimir.
- R. JENČ, 1968: Normowace tendency w nastupanju woznamjenjenja porowosće w hornjoserbskej bibliji z l. 1728. *Lětopis instituta za serbski ludospyt w Budyšinje*. Rjad A-řeč a literatura. Č. 15/1. 48-65.
- J. KOPITAR, 1808: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kaernten und Steiermark*. Laibach.
- R. LOETSCH, 1965: *Die spezifischen Neuerungen der sorbischen Dualflexion*. Bautzen - Budyšin.
- T. LOGAR, 1974: Slovenska narečja. *Slovenski jezik, literatura in kultura*. Informativni zbornik. Ur. T. Logar in dr. 91-103. Ponatisnjeno v T. Logar, *Dialektološke in jezikovnozdovinske razprave*. Ur. F. Jakopin. Ljubljana. 1996.
- V. MAREŠ, 1977: Duál slovinského a lužiskoserbského slovesa. *Nahtigalov zbornik. Ob stoletnici rojstva*. Ur. F. Jakopin. Ljubljana. 201-215.
- S. MICHAŁK, 1985: Die Kategorie des Numerus und die lexikalische Bedeutung der Substantive unter besonderer Beruecksichtigung des Duals im Sorbischen. *Funktion und Struktur in der Grammatik der slawischen Sprachen*. Ur. Helmut Schaller. Hieronimus. 28-35.
- K. E. NAYLOR, 1972: On some Developments of the Dual in Slavic. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 15. 1-8.
- F. RAMOVŠ, 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* I-V, 1970-91. Ljubljana.
- Sorbischer Sprachatlas* 11, 1975. Morphologie. Die grammatischen Kategorien - Die paradigmatic des Substantivs. Bearbeitet von H. Fasske. Bautzen.

- Sveto pismo stare in nove zaveze*, 1997. Slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov. Svetopisemska družba Slovenije. Ljubljana.
- Th. STOLZ, 1988: Markierheitshierarchie und Merkmalhaftigkeit in Numerussystemen: Ueber den Dual. *Zeitschrift fuer Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 41/4. 476–87.
- H. SCHUSTER-ŠEWC, 1988: Zur Genese der Dualflexion im Sorbischen. *Die Welt der Slaven* XXXIII/1. 156–160.
- H. ŠEWC-SCHUSTER, 1989: *Wosobowej kóncowce 1. wosoby duala hs. -mój/moj, ds. -mej a jeju geneza. Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdestletnici*. Ljubljana. 315–324.
- J. TOPORIŠIČ, 1970/71: Problemi tipa Cigan/cigan in dvojine. *JiS* XVI/5. 159–60.
— 1984: *Slovenska slovnica*. Maribor.
- A. VAILLANT, 1958: *Grammaire comparée des langues slaves. Tome II. Morphologie. Deuxième partie: Flexion pronominale*. Lyon, Paris.

SUMMARY

The article discusses some parallels between linguistic behavior of nouns denoting paired items like *roke*, *noge*, *starši* in Sorbian and Slovene and some similarities in the development and morphological structure of the new pronouns for 1st and 2nd person dual in the two languages.

In a considerable part of Sorbian dialects as well as in the Slovene Literary Language and Slovene dialects nouns denoting paired items like *roke*, *noge*, *starši* are normally used in plural. The author agrees with the opinion of those linguists who see this phenomenon as an opportunity extended by the use of unmarked plural vs. marked dual, the reason for this being the redundancy of marking dual in nouns in which dual is clearly visible because of extra-linguistic reality. From diachronic point of view this situation is one of the first steps towards the disappearance of dual. Unlike in Sorbian, where there are still dialects in which nouns denoting paired items are normally used in dual, it seems that in Slovene, nouns denoting paired items were used in plural as early as the 16th c. In the group of nouns denoting paired items in Slovene, nouns like *starši/starša* are exceptional, since they can be used either in plural or in dual. This usage is most likely related to the fact that these nouns denote persons.

Both languages developed new forms of pronouns for nominative of 1st and 2nd person dual: Sln. *midva*, *vidva*; USorb. *mój*, *wój*; LSorb. *mej*, *wej*. Without going into the details of linguistic development (probable homonymy of the nominative of personal pronoun for 2nd person dual and plural **vy* in CSI. is mentioned as a likely cause for the development of new dual forms of personal pronouns in both languages) the author points out the structural similarity of these pronouns, which can be interpreted as compounds of a plural element with an added dual element, i.e., *-dva* in Slovene and *-j* in Sorbian. In a sense of iconic character of morphological structure this structure is highly favorable, since dual pronouns, which are semantically marked with respect to the plural ones, have more complex morphological structure than the unmarked plural pronouns.